

Δρ. Δημήτριος Καραμπερόπουλος

Η πρώτη προσωπογραφία του Ρήγα Βελεστινλή

Για τα χαρακτηριστικά της προσωπικότητας του Ρήγα Βελεστινλή (1757-1798) έχουν γίνει αναφορές από τα πρώτα ήδη σχετικά δημοσιεύματα, όπως για παράδειγμα από τον Ανώνυμο τον Έλληνα το 1806 στην *Ελληνική Νομαρχία* του¹. Για την προσωπογραφία ωστόσο του Ρήγα για πρώτη φορά εντοπίζεται σχετική εικόνα το 1824. Συγκεκριμένα στο βιβλίο το οποίο εκδόθηκε στα γερμανικά στην Άλλη της Γερμανίας και ήταν σχετικό με τα πρώτα χρόνια της Επανάστασης του 1821 και με τα γεγονότα στη Μολδαβία και Βλαχία, καταχωρίζεται μία καλαίσθητη χαλκογραφία με την προσωπογραφία του Ρήγα. Ο τίτλος του βιβλίου είναι «*Briefe eines Augenzeugen des griechischen Revolution vom Jahre 1821. Nebst einer Denkschrift des Fürsten Georg Cantacuzeno über die Begebenheiten in der Moldau und Walachey in den Jahren 1820 und 1821. Mit Rigas Portrait. Halle, in der Rengerschen Verlagsbuchhandlung, 1824*». (Επιστολές ενός αυτόπτη μάρτυρα της Ελληνικής Επανάστασης του έτους 1821 και ένα υπόμνημα του πρίγκιπα Γεώργ. Καντακουζηνού για τα γεγονότα στη Μολδαβία και Βλαχία κατά τα έτη 1820 και 1821. Με ένα πορτραίτο του Ρήγα. Χάλλη, Rengerschen Verlagsbuchhandlung, 1824)².

Σχετικά με την πρώτη αυτή προσωπογραφία του Ρήγα θα θέλαμε να παρουσιάσουμε ορισμένα ενδιαφέροντα στοιχεία. Σημαντική είναι η πληροφορία που αντλείται από τα έγγραφα της σύλληψης του Ρήγα στη Τεργέστη. Συγκεκριμένα, κατά τη σύλληψή του και την ανάκρισή του τον Δεκέμβριο του 1797 έγινε καταγραφή των πραγμάτων, τα οποία ο Ρήγα είχε μαζί του. Διαπιστώνεται ότι μαζί του είχε και δύο προσωπογραφίες του, μία ελαιογραφία συνοδευόμενη με τα σχετικά ξύλινα πλαίσια και μία μικρότερη «*καμωμένη με χρώματα και πέννα*».

Το ιδιαίτερο αυτό έγγραφο έχει τον τίτλο, «*Κατάλογος των αντικειμένων των κατασχεθέντων και μεταφερθέντων εις τα γραφεία της αστυνομίας μετά την σύλληψιν του Ρήγα του Βελεστινλή*». Σε αυτόν τον Κατάλογο μεταξύ των άλλων αντικειμένων περιλαμβάνονται και τα εξής, «*Μία ελαιογραφία ήτις φαίνεται να είναι του αφιχθέντος ενταύθα Ρήγα του Βελεστινλή και μεθ' ής ευρέθησαν τέσσερα ξύλα πλαισίων προς χρήσιν di Svaza [=πλαίσιο]. Άλλη εικόν μικροτέρα του ιδίου, ως φαίνεται, Ρήγα καμωμένη με χρώματα και με πέννα*»³.

Παρατηρούμε ότι ο Ρήγας είχε ήδη μαζί του κατά την άφιξή του στην Τεργέστη την προσωπογραφία του σε δύο μεγέθη. Η πρώτη ήταν ελαιογραφία, η οποία θα είχε κάποιες διαστάσεις για να μπει σε κάδρο, διότι συνοδεύονταν από τα τέσσερα ξύλα του πλαισίου. Η δεύτερη εικόνα ήταν μικρότερη και σχεδιασμένη «*με πέννα*», στην οποία θα προστέθηκαν μετέπειτα τα χρώματα. Υποθέτουμε ότι η δεύτερη εικόνα θα ήταν μάλλον αντίγραφο της ελαιογραφίας, δηλ. μια τυπωμένη

¹ Βλ. Δημ. Καραμπερόπουλου, «Τι γνώριζε ο Ανώνυμος συγγραφέας της 'Ελληνικής Νομαρχίας' για τον Ρήγα Βελεστινλή», *Νέα Εστία*, τεύχ. 1862, Ιούνιος 2014, σελ. 684-693.

² Βλ. την πρόσφατη ελληνική έκδοση του βιβλίου, Βασίλη Παναγιωτόπουλου (Εισαγωγή-σχόλια-επιμέλεια), *Δύο πρίγκιπες στην Ελληνική Επανάσταση. Επιστολές αυτόπτη μάρτυρα και ένα υπόμνημα του πρίγκιπα Γεωργίου Καντακουζηνού*, μετάφραση Χρίστου Μ. Οικονόμου, Ινστιτούτο Ιστορικών Ερευνών/ Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών-Εκδόσεις Ασίνη, Αθήνα 2015.

³ Κων. Αμάντου, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή*, Αθήνα 1930, φωτομηχανική επανέκδοση με την προσθήκη ευρετηρίου, επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλου, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φεράων-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1997, σελ. 147. Κων. Αμάντου, «Ρήγας Βελεστινλής. Νέα στοιχεία περί αυτού», *Ελληνικά*, τόμ. 5, 1932, σελ. 39-60 και στη σελ. 54 «Προσθήκαι» για τα έγγραφα.

χαλκογραφία, την οποία θα είχε μάλλον χαράξει, πιθανότατα, ο χαλκογράφος Franz Müller⁴ (1755-1816), με τον οποίο ο Ρήγας είχε συνεχή συνεργασία από τον Φθινόπωρο του 1796. Τότε είχε αρχίσει το εκδοτικό έργο του και ο Müller είχε χαράξει την *Επιπεδογραφία της Κωνσταντινουπόλεως* και στη συνέχεια τους χάρτες, *Χάρτας της Ελλάδος*⁵, *Νέα Χάρτα της Βλαχίας* και *Γενική Χάρτα της Μολδοβίας*⁶. Μάλιστα σε αυτούς τους δύο χάρτες είχε χαράξει τις προσωπογραφίες των ηγεμόνων Αλεξάνδρου Υψηλάντη και Αλεξάνδρου Καλλιμάχη. Επί πλέον είχε χαράξει και την εικόνα του Μεγάλου Αλεξάνδρου⁷, την οποία εξέδωσε ο Ρήγας επίσης το 1797. Υποθέτουμε ότι τότε που ο Ρήγας εξέδιδε τους χάρτες του και είχε στενή συνεργασία με τον χαλκογράφο Müller, θα χαράχθηκε η προσωπογραφία του και στη συνέχεια θα την τύπωσε για να την προσφέρει σε φίλους και γνωστούς.

Προσθέτουμε ακόμη ότι εκτός από την αναφορά των εγγράφων Λεγράνδ, ότι ο Ρήγας κατά τη μετάβασή του στην σκλαβωμένη Ελλάδα, όταν είχε αποφασίσει να κατέλθει στην σκλαβωμένη Ελλάδα, στα πράγματα του κατά τη σύλληψή του στην Τεργέστη είχε και την μικρή εικόνα της προσωπογραφίας του, και μια άλλη μεταγενέστερη σχετική μαρτυρία την οποία έφερε στο φως ο Νέστωρ Καμαριανός⁸. Συγκεκριμένα ο Ernst Münch⁹, καθηγητής του Πανεπιστημίου του Freiburg, ο οποίος γνώριζε τον Ρήγα, σημειώνει στο βιβλίο του, το οποίο εξέδωσε το 1823, ότι ο Ρήγας του είχε προσφέρει τη δωδεκάφυλλη *Χάρτα της Ελλάδος* καθώς και μία προσωπογραφία του, «*την εικόνα του*». Μια πολύ σημαντική πληροφορία και μάλιστα από αξιόπιστη πηγή, που δηλώνει την τακτική του Ρήγα να προσφέρει μαζί με τα έργα του και την προσωπογραφία του¹⁰. Δηλαδή «κυκλοφορούσαν» τότε τυπωμένες χαλκογραφίες με την προσωπογραφία του Ρήγα.

Οι συγγραφείς ή οι υπεύθυνοι της έκδοσης του βιβλίου, που εκδόθηκε στην Άλλη το 1824 σχετικά με τα πρώτα έτη της Ελληνικής Επανάστασης και τα γεγονότα στη Βλαχία και Μολδαβία, θα είχαν την χαλκογραφημένη προσωπογραφία του Ρήγα και την πρόσθεσαν στο βιβλίο. Μάλιστα στο βιβλίο αυτό γίνεται αναφορά στον Ρήγα στις πέντε πρώτες επιστολές, καθώς επίσης και στο υπόμνημα του Γεωργίου Καντακουζηνού, ο οποίος στην αρχή του κειμένου του χαρακτηριστικά αναφέρει ότι «*Η ανάμνηση του Ρήγα, αυτού του άνδρα που κατά μεγάλη ατυχία χάθηκε πολύ νωρίς*

⁴ Λεάνδρου Βρανούση, *Εφημερίς, έτος Έβδομον 1797, Προλεγόμενα*, Ακαδημία Αθηνών, Κέντρον Ερεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού, Αθήνα 1995, σελ. 824-825.

⁵ Ρήγα Βελεστινλή, *Χάρτα της Ελλάδος*, Βιέννη 1797, αυθεντική επανέκδοση με την προσθήκη ευρετηρίου, επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλου, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1998.

⁶ Δημ. Καραμπερόπουλου, *Οι χάρτες Βλαχίας και Μολδαβίας του Ρήγα Βελεστινλή, Βιέννη 1797. Νέα στοιχεία-ευρετήριο-αυθεντική επανέκδοση*, Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 2005.

⁷ Αιμ. Λεγράνδ, *Ανέκδοτα έγγραφα περί Ρήγα Βελεστινλή και των συν αυτό μαρτυρησάντων*, ελληνική μετάφραση υπό Σπυρίδωνος Λάμπρου, Αθήνα 1891, φωτομηχανική επανέκδοση με την προσθήκη ευρετηρίου, επιμ. Δημ. Καραμπερόπουλου, Αθήνα 2000, σελ. 63.

⁸ Νέστωρ Καμαριανός, *Ρήγας Βελεστινλής. Συμπληρώσεις και διορθώσεις για τη ζωή και το έργο του*, Εισαγωγή-μετάφραση-σχόλια Αθαν. Ε. Καραθανάσης, έκδοση Επιστημονικής Εταιρείας Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα, Αθήνα 1999, σελ. 21, «...κατέχει ακόμη από αυτόν [τον Ρήγα] την εικόνα του και ένα από τους χάρτες της Ελλάδος».

⁹ Ernst Münch, *Die Heerzüge des christlichen Europas wider die Osmanen, und die Versuche der Griechen zur Freiheit*, Βασιλεία, τόμ. 3, σελ. 216, (βλ. σχετικό αντίτυπο στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος, αρ. ΙΣΤ. 3445).

¹⁰ Σημειώνουμε ότι ο Άνθιμος Γαζής έβαλε την προσωπογραφία του στο βιβλίο φυσικής ιστορίας το οποίο εξέδωσε στη Βιέννη το 1799 με τίτλο *Γραμματική των φιλοσοφικών επιστημών*, όπου μάλιστα αναγράφει και το έτος γεννήσεως του 1764.

για τους Έλληνες, παρέμενε ζωντανή στις καρδιές όλων και εμψύχωνε τη γενική δραστηριότητα»¹¹.

Σχετικά τώρα με άλλες δύο προσωπογραφίες του Ρήγα, για τις οποίες έχει υποστηριχθεί ότι είναι πρωτότυπες, η λεπτομερής μελέτη τους δείχνει πως είναι αντίγραφα της προσωπογραφίας του Ρήγα του 1824. Ενδιαφέρουσες είναι εν προκειμένω οι παρατηρήσεις του Βασίλη Παναγιωτόπουλου¹² για όσα λαθεμένα υποστήριξε ο Σπ. Λάμπρος¹³ αποδίδοντας στον Νικόλαο Μοσχοβάκη¹⁴ το σχέδιο με την προσωπογραφία του Ρήγα, ως το πρωτότυπο και εκ του φυσικού πορτραίτο του Ρήγα, ενώ είναι πιστή αντιγραφή με μολύβι της προσωπογραφίας του 1824. Μάλιστα συμπληρώνει πως ο Νικόλαος Μοσχοβάκης το 1837 ήταν σπουδαστής στο Μόναχο, όπως προκύπτει από ένα σκίτσο του που τώρα βρίσκεται στο Μουσείο Μπενάκη και στο οποίο αναγράφει «*Εν Μονάχω τη 27^η Αυγούστου του 1837. Ν. Μοσχοβάκης αντέγραψεν εξ αγάλματος*»¹⁵.

Παρόμοια μπορούμε να πούμε και για την χαμένη πλέον αγνώστου ζωγράφου θεωρούμενη αυθεντική προσωπογραφία του Ρήγα της οικογένειας Ι. Γ. Παπαστεφάνου της Πάτρας, η οποία εκτέθηκε στην «*Εκθεση Κειμηλίων του Ιερού Αγώνος*» του 1884. Μάλιστα τονίζονταν ότι ανέγραφε «*Τεργέστη 13 δβρίου 1794*» και ότι ήταν στην κατοχή του Συρρακιώτη Ι. Παπαστεφάνου, εμπόρου στη Βλαχία και γνωστού του Ρήγα. Ωστόσο, «*πιστόν αντίγραφον*» είχε φιλοτεχνήσει το 1897 για το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο¹⁶ ο Αύγουστος Πικαρέλλης, το οποίο αποτελεί ουσιαστικά αντιγραφή της προσωπογραφίας του 1824.

Προσθέτουμε ακόμη ότι αντίγραφα της προσωπογραφίας του 1824 θα πρέπει να θεωρούνται και οι προσωπογραφίες του Ρήγα, οι οποίες έχουν καταχωριστεί στη γερμανική έκδοση του 4^{ου} τόμου της *Ελληνικής Επανάστασης* του Rouqueville, 1825, και του J.- P. von Homthal, *Geschichte der Wiedergeburt Griechenlands*, Χαϊδελβέργη 1825. Επίσης, την προσωπογραφία του Ρήγα του 1824 προτάσσει και ο Χριστόφορος Περραιβός το 1836 στα *Πολεμικά Απομνημονεύματα*, αναγράφοντας μάλιστα ότι προέρχεται «*Εκ της Βασιλικής Λιθογραφίας εν Αθήναις*».

Σημειώνουμε ακόμη ότι στο βιβλιοδετημένο χειρόγραφο του *Φυσικής Απάνθισμα* του Ρήγα, το οποίο απόκειται στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδος, (αρ. 1288), προσφορά των αδελφών Ποστολάκα, των εκ Μετσόβου μεγαλέμπορων στη Βιέννη, έχει προστεθεί και η προσωπογραφία του Ρήγα από την έκδοση του 1824, καθώς και αντίτυπο της έντυπης έκδοσης του *Φυσικής απάνθισμα*. Μάλλον θα

¹¹ Βασίλη Παναγιωτόπουλου (επιμ.) *Δύο πρίγκιπες στην Ελληνική Επανάσταση. Επιστολές αυτόπτη μάρτυρα και ένα υπόμνημα του πρίγκιπα Γεωργίου Καντακουζηνού*, ..., ό.π., σελ. 259.

¹² Βασίλη Παναγιωτόπουλου (επιμ.) *Δύο πρίγκιπες στην Ελληνική Επανάσταση. Επιστολές αυτόπτη μάρτυρα και ένα υπόμνημα του πρίγκιπα Γεωργίου Καντακουζηνού*, ..., ό.π., σελ. 177-178.

¹³ Σπυρ. Π. Λάμπρου, *Μικταί σελίδες*, εν Αθήναις 1905, σελ. 631-641.

¹⁴ Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, *Ρήγας Βελεστινλής. Έκθεση αφιερωμένη στα 200 χρόνια από το θάνατό του*, Αθήνα 1998, σελ. 13. Από τον έντυπο αυτό του Εθνικού Ιστορικού Μουσείου είναι και οι άλλες δύο επόμενες προσωπογραφίες του Ρήγα, που δημοσιεύονται.

¹⁵ Στέλιου Λυδάκη, *Λεξικό των Ελλήνων ζωγράφων και χαρακτών (16^{ος}-20^{ος} αιώνα)*, εκδοτικός Οίκος «Μέλισσα», Αθήνα 1977, σελ. 265. Προσθέτουμε ακόμη για τον Ν. Μοσχοβάκη «τη βασιλική εντολή με ημερομηνία 17/19 Ιουνίου 1836 με την οποία εγκρίνεται η πρόταση του υπουργείου Παιδείας για την αποστολή του στο Μόναχο να σπουδάσει ζωγραφική, λιθογραφία και χαλκογραφία... Το σκίτσο που περιώθηκε στο Μουσείο Μπενάκη (φάκελλος 20, αριθμ. 107) αναμφίβολα είναι έργο από εκείνα που ζητούσε το Υπουργείο από τους υποτρόφους του για να διαπιστώνεται ο βαθμός προόδου τους. Τα ίχνη του χάθηκαν γιατί θα πέρανε ίσως κατά τη διάρκεια των σπουδών του στην Αλλοδαπή», Οδυσσέα Δημητρακόπουλου, «Έργα και (τελευταίες) ημέρες του Αλεξάνδρου Ησαΐα», *Ελληνογαλλικά. Αφιέρωμα στον Roger Milliet*, Ε.Λ.Ι.Α., Αθήνα 1990, σελ. 278, υποσημ. αρ. 10.

¹⁶ Εθνικό Ιστορικό Μουσείο, *Ρήγας Βελεστινλής. Έκθεση αφιερωμένη στα 200 χρόνια από το θάνατό του*, Αθήνα 1998, σελ. 14.

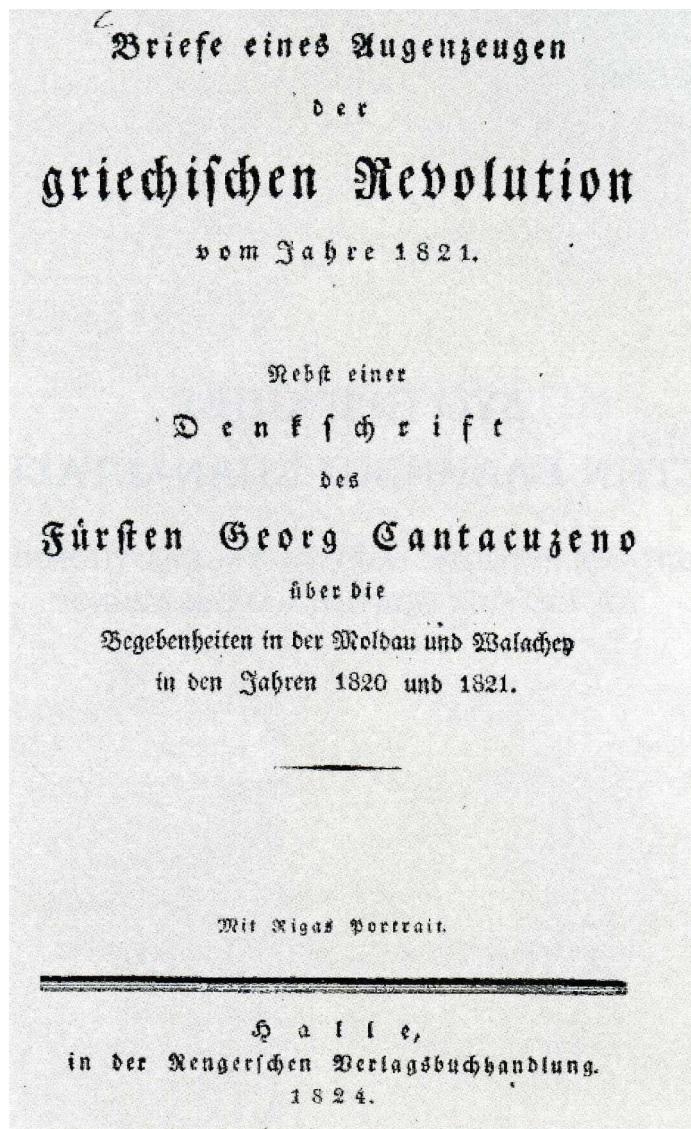
προστέθηκε από τον Νικόλαο Ποστολάκα, ο οποίος ήταν βιβλιόφιλος και είχε αξιόλογη βιβλιοθήκη στη Βιέννη¹⁷.

Συμπερασματικά μπορεί να υποστηριχθεί ότι ο Ρήγας κατά την εποχή έκδοσης των χαρτών του με τις χαρακτηριστικές εργασίες του χαρακτή Franz Müller, πιθανότατα τότε να εξέδωσε και την προσωπογραφία του. Αυτή θα ήταν στα πράγματα του κατά τη σύλληψη στην Τεργέστη, και αυτήν την προσωπογραφία του θα είχε προσφέρει στον καθηγητή του πανεπιστημίου Freibourg μαζί με τη *Χάρτα της Ελλάδος*, και αυτήν θα χρησιμοποίησαν οι εκδότες του βιβλίου του 1824, όπου πλέον έχουμε την πρώτη απεικόνιση του Ρήγα.

¹⁷Λέανδρου Βρανούση, *Ρήγας*, Βασική Βιβλιοθήκη, αρ. 10, Αθήνα [1954], σελ. 265. Κώστα Πέτσιου, Εισαγωγή-επιμέλεια-σχόλια, *Ρήγα Βελεστινλή, Φυσικής απάνθισμα*, Βουλή των Ελλήνων, τόμ. δεύτερος, Αθήνα 2002, σελ. 30, υποσημ. 73. Βάσω Σειρηνίδου, *Έλληνες στη Βιέννη (18^{ος} –μέσα 19^{ου} αιώνα)*, εκδ. «Ηρόδοτος», Αθήνα 2011, σελ. 229.

Η χαλκογραφία με την προσωπογραφία του Ρήγα Βελεστινλή στο βιβλίο, «*Briefe eines Augenzeugen des griechischen Revolution vom Jahre 1821...*», ό .π., το οποίο εκδόθηκε στην Αλλη το 1824

Ο τίτλος του γερμανικού βιβλίου, «*Briefe eines Augenzeugen der griechischen Revolution vom Jahre 1821...*», το οποίο εκδόθηκε το 1824 στην Άλλη με την προσωπογραφία του Ρήγα

Ν. Μοσχοβάκη, Ρήγας Βελεστινλής.

Η προσωπογραφία του Ρήγα βρέθηκε το 1895 στην οικία Κοπανάκη στη Μακρυνίτσα. Τον ίδιο χρόνο κατατέθηκε στο Εθνικό Ιστορικό Μουσείο. Ανεξαρτίβωτη μαρτυρία φέρει τον Ν. Μοσχοβάκη σύγχρονο και φίλο του Ρήγα. Κάτω από την εικόνα οι στίχοι:

Τι με βλέπεις; Είσαι Έλλην; θέλεις να με μιμηθής;
 Στάδιον σ' ανοίγω δόξης, έμβα να αγωνισθής.
 Σε φόνευσαν κακόβουλοι αλλά θα σ' αναστήσουν
 μ' εικόνες και αγάλματα όσοι οπίσω μένουν...

Σχέδιο με μολύβι σε χαρτί, διαστ. 0,19x0,12 μ. Αρ. κατ. 1415.

Αυγ. Πικαρέλλη, *Ρήγας Βελεστινλής*, αντίγραφο ελαιογραφίας σε ξύλο που ανήκε στην οικογένεια Ι. Γ. Παπαστεφάνου από την Πάτρα.

Η πρωτότυπη εικόνα, που έφερε την ένδειξη *Τεργέστη 13 8βρίου 1794*, περιήλθε στην κατοχή του Συρρακιώτη Ι. Παπαστεφάνου, ο οποίος ήταν έμπορος στη Βλαχία και γνωστός του Ρήγα. Η προσωπογραφία αυτή παρουσιάστηκε το 1884 στην *Έκθεση Κειμηλίων του Ιερού Αγώνος στον Παρνασσόν*. Το 1897, “πιστόν αντίγραφον” του έργου φιλοτέχνησε ο Αυγ. Πικαρέλλης για το Εθνικό Ιστορικό Μουσείο. Σήμερα η αυθεντική προσωπογραφία του Ρήγα, της οικογενείας Παπαστεφάνου, αγνώστου ζωγράφου, λανθάνει.

Ελαιογραφία σε τσίγκο, 0,29×0,24 μ. Αρ. κατ. 1674.

Ρήγας Βελεστινλής
Χαλκογραφία από την έκδοση του J.-P. von
Hornthal, *Geschichte der Wiedergeburt
Griechenlands*, Χαϊδελβέργη, 1825.

(Η εργασία δημοσιεύθηκε στο *ΘΕΣΣΑΛΙΚΟ ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΟ*, τόμ. 70, 2016, σελ. 253-260)